

Ключевые слова: красота, прекрасное, эстетический образ человека.

The ontological essence of beauty and the beautiful concepts is covered, their role in man's aesthetic image formation process among the student youth is defined in the article.

Keywords: beauty, the beautiful, man's aesthetic image .

Ушакова І.О. – аспірантка кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Г.П. Шевченко

УДК 37.037

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ ТА ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУЦІ

Н.В. Фунтікова

У статті проаналізовано результати дослідження проблем інтелігентності та інтелігенції в сучасній вітчизняній науці. Подано характеристики філософських та історико-соціологічних досліджень сутності інтелігенції, становлення її як суспільного прошарку, її ідейних орієнтирів, впливу на різні сфери суспільного життя в різні історичні періоди. Зроблено висновок про необхідність виявлення концептуальних засад дослідження проблем інтелігенції та інтелігентності, розвитку інтелігентознавства як напряму наукових досліджень.

Ключові слова: інтелігентність, інтелігенція, соціально-історичний тип.

Важливим завданням вищої школи сьогодні є виховання культурної, самостійної особистості, здатної не тільки сприймати культурні цінності й смисли, але й зберігати, збагачувати, створювати їх, гуманістично орієнтованої особистості, налаштованої на широку взаємодію зі світом. Гуманність, порядність, відповідальність пов'язані з

інтелігентністю – інтегральною характеристикою людини, яка виражає її спрямованість на культуру й гуманізм. Тому проблема виховання інтелігентної особистості у вищій школі, відновлення інтелігенції як провідного суспільного прошарку є, безумовно, актуальною.

У вітчизняній науці основна увага приділяється дослідженню історико-культурних витоків зародження інтелігенції, її становлення та форм самовиявлення. Виявлення сутнісних ознак інтелігентності, пошук шляхів відновлення інтелігенції як впливового суспільного прошарку, визначення методологічних підходів вивчення інтелігентності й інтелігенції поки ще не здійснюються достатньо активно, що відповідало суспільній потребі в таких наукових розвідках. Проблема виховання інтелігентності у студентів вищих навчальних закладів також не стала предметом активних наукових досліджень у вітчизняній педагогічній науці.

Передумовою плідного вирішення педагогічної проблеми виховання інтелігентної людини є, безперечно, визначення сутності інтелігентності як ключової характеристики особистості, виявлення тенденцій становлення інтелігенції, тому метою нашого дослідження є аналіз і систематизація досвіду вивчення проблем інтелігенції у вітчизняній науці.

Філософські аспекти осмислення сутності понять «інтелігенція» та «інтелігентність» українськими дослідниками пов'язані з розглядом переважно соціальних компонентів їх значень, а саме: з визначенням ролі інтелігенції в соціальному управлінні, у створенні моделей суспільного розвитку й соціальних ідеалів (Н. Діденко) [3], у становленні найважливіших рис української культури (демократичності, масовості, поєднання технічної та гуманітарної освіти, узгодження раціональності й емоційного начала) (Н. Фрадкіна), у формуванні української нації (В. Курило) та впливу прогресивної української інтелігенції на розвиток російської культури через українофільство як її феномен (Н. Северин), з обґрунтуванням творчого й визначального характеру ролі інтелігенції в суспільному розвитку (Н. Діденко) [3], демократичному реформуванні суспільства (І. Кадієвська) [5] та характеристикою інтелігенції, зокрема наукової й творчої як суб'єкта соціотворчої діяльності, ініціатора соціокультурних змін як у ретроспективному аспекті (А. Кретов), так і в умовах становлення

постіндустріального суспільства та на шляху до суспільства інформаційного (І. Кадієвська) [5].

Значний інтерес у вітчизняних дослідників викликає генеза понять «інтелігенція» та «інтелігентність», становлення уявлень про сутність цих понять, національна специфіка їх розуміння, формування й самовиявлення інтелігенції (Н. Фрадкіна), взаємовплив російської та української інтелігенції як суб'єктів формування національних культурних просторів (Н. Северин).

Особливу увагу привертає проблема визначення ключових характеристик та ідейних засад інтелігенції як суспільного прошарку, що формують основу розуміння інтелігентності як особистісної якості. Оригінальна історико-філософська інтерпретація сутності інтелігенції, національних характеристик української інтелігенції здійснена українськими вченими А. Бичко та І. Бичком [2].

Формування типу світогляду, властивого інтелігенції, стало предметом дослідження, зокрема, В. Волошина, який, спираючись на ідеї збірника «Віхи», намагався визначити сутнісні характеристики й аксіологічний зміст світогляду російської революційної інтелігенції, оцінити з релігійно-моральних позицій результати практичного впровадження ціннісних установок інтелігенції в суспільне життя та обґрунтувати можливість використання концепцій «віхівців» для аналізу й реалізації соціально-політичних реформ і змін у духовній сфері в сучасній Україні.

Процес вироблення українською науковою інтелігенцією власної специфічної ідеології – «технологічного лібералізму» – розглянутий І. Кадієвською, яка визначає також специфіку суспільного буття української наукової інтелігенції, аналізує систему її «рекрутування» [5].

Філософсько-соціологічна проблема відновлення інтелігенції як суспільного прошарку розглядається українськими вченими в першу чергу у зв'язку з проблемами формування інтелектуальної еліти і пріоритетних завдань вищої освіти. Так, О. Стояно здійснена спроба соціально-філософського осмислення самоідентифікації студентства як **процесу самовизначення особистості** в сучасному суспільстві саме в контексті формування інтелігенції як суспільного прошарку й інтелектуального ресурсу суспільства.

Вітчизняними дослідниками активно вивчаються історичні аспекти становлення, самовизначення та суспільної діяльності української інтелігенції.

Комплексне дослідження процесу становлення української інтелігенції в середині XIX ст., основних напрямів її суспільно-політичної діяльності у сфері відродження національної культури, формування національної самосвідомості української нації та політичної боротьби проведене І. Колядою.

В сучасній вітчизняній історичній науці представлені різні аспекти становлення та самовиявлення української інтелігенції, а саме: напрями культурно-просвітницької роботи української інтелігенції в контексті українського національного відродження середини XIX століття (М. Сколуб); культурницька та видавнича діяльність представників національно свідомої української інтелігенції як підтримка розвитку "українського питання" в другій половині XIX століття (Н. Попова, В. Савчинський); шляхи та засоби конформізації української інтелігенції в 1920-ті роки, механізми її буденної адаптації (О. Коляструк); роль і місце інтелігенції в соціально-економічних і культурних процесах України в період 1920-1930-х років у контексті національної політика радянської влади (Д. Бачинський, Л. Новохатько); суперечності між реальними умовами життя в незалежній Україні й очікуваннями національно свідомої інтелігенції, що склалися в період державного реформування культурної сфери України в умовах економічної та соціальної кризи 1991-2001 років (Г. Скрипчук).

Значна увага приділяється дослідженню інтелігенції українського села – джерел та шляхів її формування, місця в соціальній структурі села, матеріального стану, освітніх, сімейних та побутових традицій, висвітленню великої ролі сільської інтелігенції в покращенні життя селян, розвитку їх культурних та виробничих традицій, зокрема в Галичині в кінці XIX – першій половині XX століття (О. Баран), у відбудові, реконструкції та модернізації культурно-освітньої та господарської інфраструктури українського села в період непу (Т. Цьомра), а також висвітленню системи уявлень української інтелігенції 1860-1880-х років про селянство та специфіки сприйняття українською інтелігенцією модернізаційних змін, які відбулися у другій половині XIX ст. стосовно селянства (Т. Портнова).

Взаємовідносини між радянською владою і аграрною інтелігенцією, динаміка змін у їх взаємовідношенні, специфіка і основні напрями діяльності аграрної інтелігенції Радянської України 1920-х років представлено в дослідженні Т. Дорош, яке висвітлює зміст і досягнення її наукової, викладацької, дослідної, виробничої, адміністративної та культурно-просвітницької діяльності, трансформації духовно-культурного простору аграрної інтелігенції. Процес становлення виробничої інтелігенції як нової верстви для виробничо-професійної та соціальної структури українського села в 1940-х – 1960-х роках висвітлено О. Нікілевим, який розглядає суперечливу політику партійно-державного керівництва держави, шляхи, форми та методи інтелектуалізації матеріального виробництва аграрної галузі.

Об'єктом дослідження українських вчених стала також технічна інтелігенція – її становлення, соціально-психологічна й регіональна специфіка та роль у розвитку й модернізації промисловості в різних регіонах: на Півдні України (І. Симоненко), на території Донбасу (О. Струченков, П. Чернобай), а також внесок у посилення боєздатності збройних сил, зміцнення зв'язку тилу з фронтом, патріотичні настрої в роки війни 1941-1945 років (Л. Бриль).

Найбільшу питому вагу мають історичні розвідки, пов'язані з вивченням становлення та самовиявлення гуманітарної інтелігенції як носія гуманістичних цінностей та ідеалів суспільства. У цьому контексті розглядається становлення гуманітарної інтелігенції та різноманітні чинники, що вплинули на становлення її світоглядної позиції в Донбасі в 1920-х роках (Т. Анпілогова) та на Поділлі (О. Посвістак).

Соціокультурна характеристика науково-педагогічної інтелігенції як соціально-історичного типу, її внесок у становлення системи вищої освіти й науковий прогрес, специфічні риси й результати науково-педагогічної, навчально-методичної, науково-дослідної діяльності, складні відносини з радянською владою, участь науково-педагогічних працівників університетів у модернізаційних процесах, що відбувалися в різних сферах суспільного життя, висвітлені в працях Н. Давидової, Г. Додонової, М. Кузьменка, Н. Литвин, О. Прохоренко, Т. Удовицької.

Становлення літературно-мистецької інтелігенції України досліджували у своїх працях І. Автушенко, О. Заплотинська, Л. Крупник, С. Нестуля, В. Очеретянко, Л. Ругаль, Н. Сірук, О. Тарапон, М. Шипович та інші дослідники. Предметом їх досліджень стали

проблеми еволюції літературно-мистецької інтелігенції України в 1920-1930-ті роки як складного та суперечливого соціокультурного феномену, самобутньої генерації творців українського духовного відродження (М. Шипович), основні напрямки професійної діяльності літературно-мистецької інтелігенції в період 1920–1930-х років та її роль у процесі українізації, специфіка її взаємовідносин з радянською владою, прояви опору діячів літератури і мистецтва становленню тоталітарної системи (О. Тарапон), тоталітаризації культурної сфери життя суспільства (І. Автушенко), застосування репресивних заходів владою щодо інтелігенції (В. Очеретянко), участь разом із науковою інтелігенцією в становленні та розбудові Всеукраїнського археологічного комітету (С. Нестуля), основні аспекти діяльності творчої інтелігенції України у 1943-1945 роках та її вплив на розвиток суспільної свідомості населення в період культурної відбудови під час звільнення українських територій (Л. Ругаль), форми та методи здійснення державою в цей період політичного контролю щодо творчої та наукової інтелігенції як головного носія національної самобутності українського народу, їх вплив на розвиток культурного життя в Україні (Н. Сірук), формування мистецького нонконформізму та участь представників літературно-мистецької інтелігенції в політичному дисидентстві в 1960-1980-ті роки як вияв її світоглядної та громадянської позиції (О. Заплотинська, Л. Крупник).

Опозиційні погляди щодо тоталітаризації суспільного життя активно демонстрували представники не тільки літературно-мистецьких кіл, тому складні відносини інтелігенції з владою, репресивні заходи стосовно інтелігенції також стали предметом наукових досліджень: специфіку репресій стосовно творчої та технічної інтелігенції розглядали В. Ченцов (1920-ті роки), М. Шитюк (1920-ті – початок 1950-х років), стосовно військової інтелігенції – І. Ніколаєв.

Висока громадянська свідомість української інтелігенції, її вірність високим моральним ідеалам, що зумовили її активність у період німецько-фашистської окупації щодо продовження діяльності освітніх і культурних установ, відродження культурного життя в окупованих областях, висвітлені в працях В. Нестеренко, В. Удовик, А. Фоміна.

Цікавими є спроби дослідження українськими вченими досвіду становлення інтелігенції в інших країнах світу та культурної взаємодії вітчизняної та зарубіжної інтелігенції (К. Бацак, В. Гамянін, О. Надтока).

Зокрема, аналізуючи трансформаційні процеси суспільно-політичного, ідеологічного та особистісного характеру в Китаї першої половини ХХ століття, В. Гамянін розкрив історичну долю соціального прошарку буржуазної інтелігенції як основного носія нової ідеології, нової китайської національної еліти. О. Надтокою досліджено участь частини російської революційної та ліберальної інтелігенції в українському національному відродженні з кінця ХVІІІ до початку ХХ століття, сприяння представників різних професійних груп російської інтелігенції культурному та політичному ренесансу української нації. Умови формування італійської еміграції в Україні та напрями її діяльності у 80-х роках ХVІІІ – першій третині ХІХ століття, участь італійської інтелігенції (архітекторів, вчителів, артистів, музикантів) в європеїзації українських міст, поширенні надбань культури та мистецтва Заходу висвітлено Ю. Бацак.

Значний інтерес щодо розуміння змісту інтелігентської свідомості, ключових позицій її ідеології становлять дослідження, присвячені аналізу життя та діяльності видатних постатей української культури, науки, громадського життя, оскільки вони дають можливість зрозуміти, яким чином складалася інтелігенція як суспільний прошарок, як формувалися її ідеологічні орієнтири та напрями діяльності. Наприклад, у дослідженні, присвяченому внеску академіка М. Біляшівського в наукове, культурне та громадське життя України, показано роль наукової інтелігенції в національно-культурному розвитку України кінця ХІХ – початку ХХ століття на основі аналізу практичного досвіду діяльності директора Київського міського художньо-промислового та наукового музею та його впливу у вирішенні проблем збереження вітчизняної історико-культурної спадщини (Л. Дідух), роль наукової інтелігенції в українському національно-культурному русі на прикладі вивчення особистісного становлення та наукової й громадсько-просвітницької діяльності Олександра Барвінського, його внеску в справу національного відродження України. 1840-х років – початку ХХ століття показано в дослідженні О. Гриб. У працях, присвячених впливу митрополита Андрея Шептицького на суспільне й культурно-просвітницьке життя Галичини в кінці ХІХ – першій половині ХХ століття, розкриваються витoki й напрями його суспільно-політичної діяльності, що базувалася на християнських переконаннях і християнському патріотизмі та була спрямована, зокрема, на підтримку

освітніх установ, легальних молодіжних організацій і товариств християнського та світського спрямування, надання владиюкою представникам інтелігенції матеріальної допомоги для наукових цілей (Л. Крупа). І. Василик, аналізуючи громадсько-політичну діяльність Костя Левицького – одного з політичних лідерів українців у Галичині у кінці XIX – на початку XX століття, висвітлює його політичні погляди та політичну кар'єру як типові для нового для того часу покоління української світської інтелігенції, що брало активну участь у керівництві українським національним рухом. Вивчаючи життя та діяльність О. Кониського, його активну роль у процесі українського націотворення другої половини XIX століття, О. Дяченко визначає ключові характеристики його публіцистичної, видавничої та громадської діяльності в Східній Галичині, що сприяла консолідаційним процесам серед української інтелігенції. І. Мохнатюк, аналізуючи історико-політичні погляди І. Франка як представника генерації національно свідомої інтелігенції, висвітлює його позицію щодо діяльності інтелігенції, якій митець відводив виняткову роль у становленні української нації, піднесенні загальнокультурного й освітнього рівня народу, здобутті політичної й національної незалежності. Еволюцію становлення ідеології китайської інтелігенції в першій половині XX століття на прикладі розвитку індивідуальної історичної свідомості представника нової національної еліти Китаю Чжу Цзиціна та на підставі його творчої спадщини показано В. Гамяніним.

Великий інтерес дослідників викликає участь інтелігенції у вирішенні проблем освіти та тісно пов'язаних з ними мовних проблем. Шляхи вирішення українською інтелігенцією проблеми створення національної системи освіти, розширення сфери використання української мови на території Наддніпрянщини як складової національно-державного будівництва України розглянуті С. Румянцевою, рішучий опір української інтелігенції, для якої було небайдужим минуле, сьогодення і майбутнє України, значним змінам у бік скорочення сфери вживання української мови у різних сферах наприкінці 1950-х – на початку 1990-х років проаналізований Ж. Шевчук.

Предметом наукових розвідок також стали: вплив передової інтелігенції на становлення та розвиток системи світської середньої освіти на Лівобережжі та Слобожанщині від часів падіння Гетьманщини

у 1764 році й до 1830-х років (О. Півоваров), освітні ініціативи інтелігенції на території Правобережної України в другій половині XIX століття (М. Поліщук), провідна роль світської інтелігенції у становленні й розвитку початкових і середніх навчальних закладів на Лівобережній Україні в 1825–1860 роках (І. Левченко), а також роль інтелігенції в становленні системи україномовної освіти в кінці XIX – на початку XX століття (О. Морозова) та освітня діяльність української інтелігенції в контексті загальноєвропейських процесів націотворення у 1921–1934 роках (І. Невінчана).

Увагу вітчизняних дослідників також традиційно привертає діяльність інтелігенції в різних регіонах України. Так, висвітлено, наприклад, участь представниць інтелігенції в діяльності жіночих рад Донбасу в 1920-1930-ті роки (Л. Кушнір), динаміку суспільно-політичних настроїв інтелігенції Наддніпрянської України в період другої половини XIX - початку XX століття, вплив революційних подій 1905-1907 років на формування політичних настроїв інтелігенції (О. Лиса), вплив інтелігенції на виникнення, становлення та розвиток споживчих кооперативів Поділля в 1861-1914 роках (Б. Кузіна), роль інтелігенції в налагодженні культурного життя волинян, розбудові шкільництва та підвищенні національної самосвідомості українців волинського краю в міжвоєнний період (В. Добровичинська, О. Каліщук, Л. Марківська), культурницьку діяльність інтелігенції Рівненщини в 50-60 роки XX століття (Г. Борейко), історико-соціологічні характеристики інтелігенції Закарпаття 1940-1980-х років (О. Малець), галицької інтелігенції другої половина XIX – початку XX століття (М. Мацькевич, Н. Мисак) та 1944-1953 років (Р. Попп), а також західноукраїнської інтелігенції в цілому (О. Рубльов).

Отже, аналіз досліджень, присвячених проблемам інтелігенції, свідчить про те, що українською наукою накопичений значний досвід вивчення становлення інтелігенції як суспільного прошарку та її впливу на різні сфери суспільного життя в різні історичні періоди.

Перспективи подальших досліджень, на наш погляд, пов'язані, перш за все, з пошуками концептуальних засад, методології цілісного осмислення історії вітчизняної інтелігенції та становленням українського інтелігентознавства як повноправного напрямку досліджень у галузі людинознавчих наук, що і стане теоретичною основою

створення ефективних педагогічних технологій виховання інтелігентності у студентської молоді.

Література

1. Асмолов А.Г., Кондаков А.М. Образование России: от «культуры полезности» – к «культуре достоинства» // Педагогика. – 2004. – №7. – С. 3–11.
2. Бичко А. К., Бичко І. В. Феномен української інтелігенції: спроба екзистенційного дослідження / Бичко Ада, Бичко Ігор / Психологія і суспільство: український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис. – 2010. – № 1 (39). – С. 8–64.
3. Діденко Н.Г. Взаємодія управління, влади і держави як предмет філософського аналізу: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Діденко Н.Г.; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2002. — 19 с.
4. Интеллигенция и мир. – Иваново, 2004-2010.
5. Кадієвська І. А. Українська наукова інтелігенція в умовах трансформації суспільства: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / І. А. Кадієвська; Південноукр. держ. пед. ун-т (м.Одеса) ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2004. – 20 с.
6. Овечкин В. П. Образование в условиях изменяющейся культурно-технической среды // Педагогика – 2005. – №10. – С. 19–26.
7. Олейник О. Ю. Изучение проблем интеллигенции в 90-е годы: справочно-библиографическая информация // Интеллигенция и мир. – 2001. – № 1. – С. 91–100.
8. Руденко В. Н., Гукаленко О. В. Цивилизационно-культурологическая парадигма развития университетского образования // Педагогика. – 2003. – №6. – С. 32–39.
9. www.nbuiv.gov.ua

В статье проанализированы результаты исследования проблем интеллигентности и интеллигенции в современной отечественной науке. Представлена характеристика философских и историко-социологических исследований сущности интеллигенции, становления ее как общественного слоя, ее идейных ориентиров, влияния на различные сферы общественной жизни в разные исторические периоды. Сделан вывод о необходимости выявления концептуальных основ исследования проблем интеллигенции и интеллигентности, развития интеллигентоведения как направления научных исследований.

Ключевые слова: интеллигентность, интеллигенция, социально-исторический тип.

The article gives analysis of the results of intelligence and intelligentsia problems research in the modern domestic science. The author of the article gives characteristics of philosophical, historical and sociological researches of the essence of intelligentsia, its development as a public layer, its ideological reference points, and influence on various spheres of public life in different historical periods. The conclusion is drawn on the necessity of revealing the conceptual bases of intelligence and intelligentsia problems research, development of intelligence studies as a direction of scientific researches.

Фунтікова Н.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – член-кориспондент АПН Україна, доктор педагогічних наук, професор Г.П. Шевченко

УДК 37.018+378

СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

О.І. Хмельницька

У статті розглядаються складові та зміст освітньо-виховного простору сучасного університету.

Ключові слова: *простір, освітній простір, виховний простір, університет, вищий навчальний заклад.*

В сучасних умовах реформування та гуманізації освіти найважливішим для держави є підготовка фахівців інноваційного типу мислення та культури, які зможуть самостійно приймати рішення і відповідати за соціально-економічне становище держави. Такий підхід реально може бути здійснений тільки в умовах оптимізації освітньо-виховного простору, який у вищому навчальному закладі є підґрунтям для визначення цінностей, норм, ідеалів, успішності у професійному та